

LAISVIEJI ANTRINIAI PREDIKATYVAI

Laisvieji antriniai predikatyvai yra predikatiniai žodžiai (būdvardžiai, dalyviai ir daiktavardžiai), sakinyje atliekantys veiksmažodžio modifikatoriaus funkciją ir ypatingu semantiniu bei morfosintaksiniu ryšiu susiję su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų, plg.:

- (1) *Jonas linksmas parėjo iš pobūvio.*
- (2) *Sutikau Birutę susimąsčiusią.*
- (3) *Petrą pažįstu kaip garbingą žmogų.*

Kaip veiksmažodžio, t. y. jo reiškiamos pagrindinės predikacijos, modifikatoriai daugelis laisvųjų antrinių predikatyvų yra artimi aplinkybėmis einantiems prieveiksmiams. Su sakiniu (1) galima palyginti (4):

- (4) *Jonas linksmi parėjo iš pobūvio.*

Prieveiksmio ar būdvardžio pasirinkimas yra susijęs su modifikatoriaus reiškiamos papildomos predikacijos orientacija į patį pagrindinį sakinio predikatą (aplinkybių atveju) ar į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų (antrinių predikatyvų atveju). Modifikatoriaus reiškiamas požymis suvokiamas arba kaip sakinio veiksmažodžio žymimo proceso, arba kaip vieno iš šio proceso dalyvių būsenos apibūdinimas. Į vieną iš predikacijos argumentų orientuoti antriniai predikatyvai literatūroje dažnai vadinami **depiktyviniais antriniais predikatyvais**.

Antriniu predikatyvu einančio būdvardžio (dalyvio) derinimas su subjekto ar objekto daiktavardžiu negali būti suvokiamas kaip jo sintaksinė priklausomybė nuo pastarųjų. Tuo antriniais predikatyvais, kaip veiksmažodžio modifikatoriai, skiriasi nuo daiktavardžio modifikatorių, kurie yra sintaksiškai priklausomi nuo daiktavardžių, plg.:

- (5) *Malonu matyti tokį linksmą vaiką.*
- (6) *Malonu vaiką matyti tokį linksmą.*

Teiginys, kad antrinis predikatyvas yra sakinio veiksmažodžio modifikatorius, suprastinas taip, kad jo reiškiamą papildomą predikaciją vienaip ar kitaip siejama su visa pagrindine predikacija, panašiai kaip ir aplinkybių reiškiamą papildomą predikaciją, tačiau antriniai predikatyvai pagrindinę predikaciją modifikuoja ne tiesiogiai, o semantiškai specifikuodami (subkategorizuodami) vieną iš jos argumentų, o aplinkybių atveju tiesiogiai modifikuojamas pats predikatas. Šis skirtumas gali būti formuluojamas ir kaip modifikatoriaus **orientacija**. Šios

orientacijos skirtumai gali būti ryškūs arba ne, priklausomai nuo predikatinio veiksmažodžio ir modifikatoriumi einančio žodžio leksinių ypatumų.

Skiriant antrinius predikatyvus nuo aplinkybių kaip diagnostinis kriterijus dažnai naudojami šias gramatines funkcijas atliekančių kalbos dalių morfosintaksiniai skirtumai – būdvardis ar daiktavardis yra derinami, orieveiksmis, „rieveiksminės“ funkcijos (įnagininko ar kt.) linksnis ar prielinksninė frazė nederinami. Tai nereiškia, kad šie papildomos predikacijos raiškos skirtumai tėra grynai formalūs, morfosintaksiniai. Iš tiesų raiškos priemonių (kalbos dalies) pasirinkimas čia atspindi minėtą orientaciją, o jeigu galimas alternatyvus abejopų formų vartojimas, reikia manyti, kad prieš akis turime orientacijos neryškumo atvejį. Kaip pavyzdį galime nurodyti antrinio predikatyvo *aukštiekninkas*, -a ir aplinkybės *aukštiekninkai* vartojimą pramaišiu. Šis pavyzdys yra įsimintinas tuo, kad būdvardžio *aukštiekninkas*, -a skiriamasis bruožas yra jo nesugebėjimas eiti pirminiu (jungties) predikatyvu arba daiktavardžio modifikatoriumi, plg.:

- (7) *Jonas gulėjo žolėje aukštiekninkas.*
- (8) **Jonas buvo aukštiekninkas.*
- (9) **Ar matai tą aukštiekninką žmogų?*

Šis faktas rodo, kad kalbamas būdvardis yra specializuotas veiksmažodžio modifikatoriaus funkcijai atlikti, taigi distribucijos atžvilgiu jis primenarieveiksmį. Iš tiesų vietoje būdvardžio *aukštiekninkas*, -a dažnai vartojamasrieveiksmis *aukštiekninkai*, kuris nuo būdvardžio beveik nesiskiria nei reikšme, nei orientacija, bet vartojamas daugiau tais atvejais, kai sintaksinė konstrukcija yra sudėtingesnė, pavyzdžiui, antrinė predikacija reiškiamadnominalinėje dalyvinėje konstrukcijoje, plg.:

- (10) *Nematė aukštiekninkai (aukštiekninko) gulinčio žmogaus.*
- (11) *Kambario prietemoje išryškėjo kniūbsčiai paguldyto žmogaus kūnas.*

Nesant tokių su sintaksinės konstrukcijos sudėtingumu susijusių ribojimų, aiškiai teikiama pirmenybė būdvardžiui, plg.:

- (12) *? Jonas aukštiekninkai gulėjo žolėje.*

Matyt, čia motyvuota yra tiek preferencija, tiek ir principinė pasirinkimo galimybė. Pirmiausia pastebėtina, kad pozicijos, arba fizinės laikysenos, predikatyvams yra būdingas orientacijos neryškumas. Tokiu predikatyvu einantis būdvardis *ex definitione* žymi trumpalaikę, nepastovią būseną, kurios leksinė raiška būna glaudžiai susijusi su slinkties ar laikysenos veiksmažodžių vartojimu – šie du elementai yra neatsiejami ir jų sąveika daugelyje kalbų lemia modifikatorių raiškos įvairavimą. Ir preferencinis būdvardžio vartojimas sakinyje (7), ir galimasrieveiksmio vartojimas sakinyje (10), kai semantiškai motyvuotą preferenciją nusveria konstrukcijos

sintaksinis sudėtingumas, leidžia daryti tam tikras išvadas dėl aplinkybių ir laisvųjų antrinių predikatyvų santykio. Akivaizdu, kad šis santykis yra šiek tiek asimetriškas: be atveju, kai morfosintaksiniu žymėjimu (pasirenkant atitinkamą kalbos dalį) aiškiai pabrėžiama antrinės predikacijos orientacija arba į patį predikatą, arba į vieną iš predikacijos argumentų, esti ir tokių atveju, kai orientacija į vieną iš predikacijos dalyvių dėl tam tikrų sintaksinių arba morfosintaksinių priešasčių formaliai nežymima. Sintaksinio ribojimo atvejis (didesnis konstrukcijos sintaksinis sudėtingumas kaip derinimą blokuojantis veiksnys) buvo paminėtas aukščiau. Kalbant apie morfosintaksinio pobūdžio ribojimus, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tuos atvejus, kuriais su leksine raiška susijęs morfosintaksinis požymis – derinamųjų galūnių nebuvimas – nesudaro galimybių orientacijai į vieną iš argumentų eksplicitiškai pasireikšti. Tai reikia turėti omenyje, nustatant modifikatorių orientacijos kryptį tokiuose sakiniuose, kaip:

- (13) *Jonas visada vaikšto be kepurės.*
- (14) *Tėvas jau vaikšto su lazdele.*
- (15) *Mama dar skaito be akinių.*

Sakinio (13) modifikatoriui *be kepurės* pagrįstai galima priskirti orientaciją į subjektą (plg. *Jonas rytais vaikšto nuogas*). Jai galima priešpriešinti orientaciją į predikatą sakiniuose (14) ir (15), kur panašios struktūros prielinksninės frazės reiškia tam tikro objekto kaip pagalbinės priemonės tam tikram veiksmui atlikti naudojimą ar nenaudojimą. Iš principo tokių modifikatorių kaip *be kepurės* ir *be akinių* interpretacijos skirtumu (žmogaus atributas frazės *be kepurės* atveju, skaitymo priemonė frazės *be akinių* atveju) būtų galima pagrįsti ir dvejopą sintaksinę interpretaciją – antrinis predikatyvas pirmuoju atveju ir aplinkybė antruoju. Bet tuomet, norint nustatyti prielinksninės frazės *be akinių* ir kitų analogiškų frazių sintaksinę kategoriją, kiekvieną jų pavartojimo sakiniuose atvejį reikėtų vertinti atskirai. Turint omenyje, kad daugeliu atveju vienareikšmį vertinimą dėl modifikatoriaus orientacijos būtų sunku pateikti¹, geresnis atrodo sprendimas, kai kategorijų ribos nubrėžiamos remiantis formaliu morfosintaksiniu kriterijumi: derinamoji kalbos dalis (būdvardis, dalyvis, daiktavardis) – antrinis predikatyvas, visi kiti atvejai – aplinkybės. Kaip jau sakyta, toks sprendimas nėra savavališkas – jis remiasi svariais argumentais. Skirdami antrinius predikatyvus nuo aplinkybių, iš esmės skiriame dvi morfosintaksinio žymėjimo strategijas, kurios tarpusavyje skiriasi ir žymėtumo laipsniu: modifikatoriaus orientacija į vieną iš predikacijos argumentų reiškia ne tik atitinkamos leksinės kategorijos (pavyzdžiui, būdvardžio) pasirinkimu, bet ir morfosintaksiniu jo derinimu su to argumento daiktavardžiu, o modifikatoriaus orientacija į patį predikatą tepasireiškia leksinės kategorijos, (pavyzdžiui,rieveiksmio) pasirinkimu. Kai nei pagal vieną formalų

¹ Čia dar kartą būtų pravartu prisiminti laikysenos būdvardžius (*be* minėtų *aukštielninkas*, *-a*, *kniūbsčias*, *-a* dar plg. *paslikas*, *-a*), kurių morfosintaksinis derinimas su predikato argumento daiktavardžiu orientacijos atžvilgiu yra klaidinantis – šių būdvardžių reiškia antrinė predikacija iš prigimties yra nukreipta į paties statinio (laikysenos) predikato modifikavimą.

kriterijų modifikatorius nerodo savo orientacijos, labiau yra pagrįstas jo priskyrimas derinimo neturinčiai aplinkybių kategorijai.

Aplinkybių pusėje tuomet lieka tam tikra neryškumo zona, apimanti modifikatorius, kurių orientacija į vieną iš predikacijos argumentų negali morfosintaksiškai pasireikšti, nors sakinio semantinė analizė aiškiai rodo tokią orientaciją esant. Šiuos modifikatorius vadinsime **orientuotomis aplinkybėmis**. Tokia orientuota aplinkybė yra *be kepurės* sakinyje (13). Kiti orientuotų aplinkybių pavyzdžiai:

- (16) *Mačiau Petrą teatre su drauge.*
- (17) *Pabudo jaunamartė neramia širdimi.* (Pavyzdys iš DLKG).
- (18) *Atvedė vaikiną surištomis rankomis.* (Pavyzdys iš DLKG).

Daiktavardiniai laisvieji antriniai predikatyvai dabartinėje kalboje yra vartojami su jungtuku *kaip* ir derinami su daiktavardine fraze, į kurią yra orientuoti, plg.:

- (19) *Aplinkiniai jį pažinojo kaip kaimo mokyklos mokytoją.*
- (20) *Su Jonu kaip viršininku niekada nesu turėjęs reikalų.*

Senesnėje kalboje žinomos ir kitos strategijos daiktavardiniam laisviesiems predikatyvams žymėti. Viena iš jų yra predikatinio įnagininko vartojimas, plg.:

- (21) *Jis atvyko į sostinę pasiuntiniu.*

Antrinės predikacijos žymėjimas įnagininku dabartinėje kalboje (be jokių stilistinių ribojimų) randamas tik su predikatais, reiškiančiais įvairių funkcijų atlikimą (*dirbti, tarnauti, ...*) arba pavedimą (*pasamdyti, įdarbinti...*), plg.:

- (22) *Petras dirba vairuotoju vienoje vokiečių įmonėje.*
- (23) *Direktorius savo meilužę įdarbino sekretore.*

Kyla klausimas, ar su minėtais predikatais vartojami antriniai predikatyvai pamatuotai priskiriami laisviesiems predikatyvams. Visai įtikimas būtų požiūris, kad šie predikatai atveria argumento poziciją „funkcijos“ predikatyvui. Tokiam predikatui kaip *tarnauti* priklausomai nuo reikšmės būtų galima priskirti kiek skirtingas argumentų struktūras, pavyzdžiui, galėtume manyti, kad viena iš reikšmių (eiti tam tikras pareigas kažkam tarnaujant) atveria poziciją komplementiniam (būtinajam) antriniam predikatyvui. Tačiau prieš priimant tokį sprendimą, reikia atsižvelgti į galimą alternatyvų antrinių predikatyvų žymėjimą kalbamo tipo sakiniuose jungtuku *kaip*, plg.:

- (24) *Petras dirba kaip vairuotojas vienoje vokiečių įmonėje.*

(25) *Direktorius savo meilužę įdarbino kaip sekretorę.*

Su funkcijos reikšmės predikatais senesnėje kalboje ir tarmėse kaip antriniai predikatyvai plačiai vartojamos ir prielinksninės konstrukcijos, ypač su už, plg.:

(26) *Jis tarnavo pas vieną turtingą ūkininką už piemenį.*

Pagrįstai galėtume manyti, kad toks iš esmės tos pačios antrinės predikacijos raiškos įvairavimas rodo, jog kalbamasis tipas užima tarpinę padėtį tarp laisvųjų ir komplementinių antrinių predikatyvų.

Vis dėlto aukščiau minėtos žymėjimo strategijos, neparemtos morfosintaksiniu derinimu su pagrindinės predikacijos argumento, į kurį semantiškai orientuotas modifikatorius, daiktavardžiu, kad ir ne visu mastu, gali tą orientaciją rodyti – čia nėra derinimo linksniu, bet galima nurodyti derinimą gimine ir skaičiumi, plg. *jis dirba vairuotoju : ji dirba valytoja : jie dirba vairuotojais*. Aptariamųjų frazių priskyrimas antriniams predikatyvams remiasi trejopa argumentacija: (i) vartojamų daiktavardžių atliekama predikatine funkcija subjekto ar objekto daiktavardžių atžvilgiu, (ii) paradigminiu kriterijumi (alternacija *vairuotoju : kaip vairuotojas : už vairuotoją*) ir (iii) kai kuriais derinimo požymiais.

Laisvųjų antrinių predikatyvų valdikliai²

Antrinių predikatyvų galimai orientacijai lietuvių kalboje galioja tam tikri ribojimai. Jie yra griežčiausi būdvardinių antrinių predikatyvų atveju. Iš principo antrinis predikatyvas gali būti orientuotas į bet kurį predikacijos argumentą, bet jų faktinis vartojimas, natūralumas ir dažnumas priklauso nuo argumento, į kurį antrinis predikatyvas orientuojamas, užimamos padėties gramatinių funkcijų hierarchijoje. Šioje hierarchijoje subjektas užima aukščiausią padėtį, ir subjekto daiktavardžiai yra dažniausi ir natūraliausi antrinių predikatyvų valdikliai, plg.:

(27) *Jonas grįžo iš atostogų patenkintas.*

Žymiai retesni, vartojami dažniau rašomojoje nei šnekamojoje kalboje, yra į tiesioginį objektą orientuoti antriniai predikatyvai, plg.:

(28) *Po vasaros atostogų radau Joną pasilsėjusį ir patenkintą.*

² Valdikliams čia priskiriama predikatyvų vardažodžių morfosintaksinio derinimo, sietino su jų semantine orientacija, kontrolės funkcija. Ta prasme antriniais laisvaisiais predikatyvais einantys vardažodžiai (būdvardžiai, dalyviai ar daiktavardžiai) yra valdomi pagrindinės predikacijos argumento daiktavardžio – jų valdiklio. Angliškoje gramatinėje tradicijoje taip suprantamą valdiklį atitinka *controler* terminas.

Į netiesioginius³ ir tolimesnius objektus orientuoti antriniai predikatyvai dar rečiau vartojami, plg.:

- (29) *Tėvas broliui ir blaiviam neduodavo mašinos.*
 (30) *Su Jonu reikia elgtis atsargiai, ypač girtu niekada juo nepasitikėk.*

Jungtuko *kaip* įvedamiems daiktavardiniam antriniam predikatyvams galioja ne tokie griežti ribojimai, jie dažnai valdomi daiktavardžių, užimančių tokias sintaksines pozicijas, iš kurių paprastai būdvardiniai antriniai predikatyvai nevaldomi. Pavyzdžiui, tokio antrinio daiktavardinio predikatyvo valdikliu čia gali eiti prielinksninės konstrukcijos komplementas, plg.:

- (31) *Apie Čiurlionį kaip tapytoją daug prirašyta.*
 (32) *? Apie Petrą nuskurdusį ir ligotą nieko negirdėjau.*

Propoziciniai antriniai predikatyvai

Iš laisvųjų antrinių predikatyvų galima išskirti ypatingą jų tipą, kurio atstovai tiek semantiškai, tiek ir prozodiškai (intonacija atskiriami nuo likusios sakinio dalies) skiriasi nuo kitų laisvųjų predikatyvų – propozicinius antrinius predikatyvus (šis sutrumpintas pavadinimas tolesniame tekste pakeis pilną pavadinimą „propoziciniai laisvieji antriniai predikatyvai“, nes analogiškų būtinųjų predikatyvų, kuriems juos būtų galima priešinti, nėra). Kaip visi laisvieji antriniai predikatyvai, propoziciniai predikatyvai yra eksplicitiškai orientuoti į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų, tačiau jų reiškiamą papildomą predikaciją su pagrindinės predikacijos profiliuojamu įvykiu paprastai sieja priežastinis (rečiau tikslo, nuolaidos ar laiko, plg. 3 išnašą) ryšys. Tad tokio predikatyvo atliekama funkcija sietina ne su sakinio veiksmažodžio, bet su visos sakiniu reiškiamos propozicijos modifikavimu, plg.:

- (33) *Stipriai išsižeidęs, jis net nenuėjo draugo pasveikinti su gimtadieniu.*
 (34) *Jonui, kaip savo geriausiam draugui, negalėjau to dalyko nepasakyti.*

Šių sakinių antriniai predikatyvai *giliai išsižeidęs, kaip savo geriausiam draugui* aiškiai skiriasi nuo leksiškai analogiškų antrinių predikatyvų sakiniuose (35) ir (36), plg.:

- (35) *Jis nenuėjo į gimtadienio vakarėlį išsižeidęs.*
 (36) *Jis nedalyvavo vestuvėse kaip pabrolys.*

³ Į datyvu koduojamą netiesioginį objektą orientuotiems vardažodiniams predikatyvams būdinga aplinkybinė nuolaidos ar laiko reikšmė, kuri depiktyvinę jų reikšmę yra nustūmusi į antrą planą, plg.:

- (1) *Jam ir mažam niekas gero žodžio nėra pasakęs.*
 (2) *Man ir alkanam nekiltų noras tokios bjaurasties valgyti.*

Nesunku pastebėti, kad antriniai predikatyvai pastaruosiuose sakiniuose patenka į jų predikatų neigimo aprėptį. Pavyzdžiui, sakinys (35) interpretuotinas taip, kad jo subjektu einantis individas į gimtadienio vakarėlį vis dėlto nuėjo, bet jau neįsižeidęs, t. y. šiam jausmui atslūgus. Panašiai ir sakiniu (36) perteikiamo įvykio veikėjas vestuvėse veikiausiai⁴ dalyvavo, bet ne kaip pabrolys, kaip tikriausiai buvo planuota. Ankstesniųjų, (33) ir (34), sakinių antriniai predikatyvai į jų predikatų neigimo aprėptį akivaizdžiai nepatenka. Pasakydami pagrindinės predikacijos, t. y. sakinio veiksmo, priežastį, jie savo modifikacinę funkciją atlieka visos propozicijos lygmeniu ir tuo primena vadinamąsias sakinio aplinkybes. Kitaip tariant, tokių antrinių predikatyvų reiškiamą papildoma predikacija, nors ir santykiuodama su pagrindine predikacija (paprastai vieną su kita sieja priežastinis ryšys), lieka išorinė šios atžvilgiu. Iš tiesų kalbamus predikatyvus lengvai galima išskleisti į aplinkybinius priežasties arba atitinkamus sujungiamuosius sakinius, plg.:

- (37) *Kadangi Jonas buvo stipriai įsižeidęs, jis net nenuėjo į gimtadienio vakarėlį.*
 (38) *Jonas buvo stipriai įsižeidęs ir dėl to jis net nenuėjo į gimtadienio vakarėlį.*
 (39) *Kadangi Jonas yra mano geriausias draugas, negalėjau jam to nepasakyti.*

Lingvistinėje literatūroje propoziciniai antriniai predikatyvai vadinami ir aplinkybiniais antriniais predikatyvais (*circumstantial secondary predicates*). Šis terminas yra ne visai vykęs, nes jis nepabrėžia to, kas svarbiausia priešinant kalbamuosius antrinius predikatyvus kitiems laisviesiems antriniam predikatyvams. Esminis aplinkybių ir antrinių predikatyvų funkcinis skirtumas yra orientacijos į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų buvimas ar nebuvimas. Tiek aplinkybės, tiek ir antriniai predikatyvai gali būti įvairios aprėpties – ir vieni, ir kiti gali modifikuoti sakinio predikatą, t. y. jo profiliuojamą įvykį, plg. sakinius (40) ir (41), arba visą sakiniu reiškiamą propoziciją, aprėpiančią ne tik patį įvykį, bet ir jo aplinkybes, o dažnai su perteikiama situacija ir kalbančiojo epistemines nuostatas jos atžvilgiu, plg. sakinius (42) ir (43):

- (40) *Jis sėdėjo ramiai.*
 (41) *Jis sėdėjo atbulas ant kėdės.*
 (42) *Dėl savo perdėto mandagumo jis kelis kartus pateko į juokingas situacijas.*
 (43) *Mandagus kaip visada, jis nenorėjo trukdyti susirinkusiems ir išėjo.*

Kad propoziciniai predikatyvai, panašiai kaip ir kiti antriniai predikatyvai, yra taip pat orientuoti į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų, rodo morfosintaksinis jų žymėjimas, t. y. derinimas. Tačiau tokių predikatyvų orientacijos

⁴ Kita šio sakinio interpretacija, pagal kurią jo antrinis predikatyvas nepatenka į sakinio predikato neigimo aprėptį, mažai tikėtina, nors esant tam tikram kontekstui įmanoma, plg.:

Jis nedalyvavo vestuvėse kaip (kviestas) pabrolys, tuo mirtinai įžeisdamas jaunikį.

Čia *kaip* su daiktavardžiu konstrukcija pagrindinės predikacijos atžvilgiu reiškia nuolaidą, arba, kitaip tariant, paneigtą jos priežastį, ir laikytina visos propozicijos modifikatoriumi.

nereikėtų tiesiogiai sieti su jų atliekamo modifikavimo aprėptimi ir pobūdžiu. Modifikavimo aprėpties skirtumai aptariami ir aplinkybių skyriuje [plg. ...], kur – šiek tiek supaprastinus – skiriamos predikato aplinkybės (pavyzdžiui, *Tėvas greitai valgė*) ir sakinio aplinkybės (pavyzdžiui, *Galbūt tėvas jau pavalgė*). Pastarosios modifikuoja pagrindinę sakinio predikaciją plačiaja prasme, t. y. jų įvedama papildoma predikacija specifikuoja visą pagrindinės predikacijos implikuojamą situaciją, įskaitant ir būtinuosius jos dalyvius (plg. *Tėvas jau pavalgė*), arba jos modifikuoja pačią propoziciją apie tą situaciją, pavyzdžiui, vertina šią propoziciją tikimybės požiūriu (plg. *Galbūt tėvas jau pavalgė*). O pirmosios modifikuoja paties sakinio predikato, t. y. iš esmės tik jį sudarančios veiksmožinės frazės, turinį (pavyzdžiui, praeityje vykęs (tėvo) VALGYMO veiksmas aukščiau pateiktame sakinyje semantiškai tikslinimas, arba subkategorizuojamas, kaip GREITAS VALGYMAS). Iš dalies panašūs modifikavimo aprėpties skirtumai pastebimi ir tarp laisvųjų antrinių predikatyvų. Tipiškiems restriktyvines reikšmės depiktyvams yra būdinga siauresnė modifikavimo aprėptis: ji yra labiau orientuota į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų ir neperžengia šios predikacijos ribų. Platesnė modifikavimo aprėptis yra būdinga aplinkybinės reikšmės propoziciniams antriniam predikatyvams: nors formaliai jų reiškiamą papildoma predikacija tebėra orientuota į vieną iš sakinio veiksmožine fraze įvedamos pagrindinės predikacijos argumentų, faktiškai tokia antrinė predikacija jau yra įgijusi savarankiškos propozicijos bruožų ir kaip lygi su lygia santykiauja su pagrindine predikacija – jos modifikavimo funkcija reiškiasi jau nebe pagrindinės predikacijos, bet sakinio lygmeniu, todėl tokio modifikatoriaus aprėptis, panašiai kaip ir kai kurių sakinio aplinkybių⁵ atveju, sutampa su visos sakiniu reiškiamos predikacijos, t. y. visos propozicijos, aprėptimi. Būtent tuo ir yra grindžiamas „aplinkybinių“ antrinių predikatyvų terminas. Tais atvejais, kai modifikatorių aprėptis yra plačiausia, t. y. kai jie yra susiję su visa sakinio predikacijos perteikiama situacija, arba ja paremta propozicija, „aplinkybinių“ antrinių predikatyvų ir aplinkybių funkcinis skirtumas, t. y. jų skirtumas orientacijos atžvilgiu, faktiškai yra neutralizuojamas. Sakinyje (34) pavartotas antrinis predikatyvas *kaip savo geriausiam draugui* žymi ne perteikiamos situacijos dalyvio (Jono) būseną vykstant pagrindinio predikato (*negalėjau nepasakyti*) reiškiamam procesui, o implikuojamą propoziciją *Jonas yra mano geriausias draugas*. Tokios implikacijos būtinumas tampa akivaizdus platesniame viso sakinio kontekste atpažįstant antrinės predikacijos priežastinį santykį su kita, pagrindine predikacija grindžiama, propozicija (*Negalėjau jam to nesakyti*). Tiesa, čia kartu su derinimu, orientuojančiu į pagrindinės predikacijos argumento daiktavardinę frazę, išlaikomi formalūs antrinio predikatyvo požymiai, tačiau šiuo atveju jie tampa tiesiog dviejų santykinai savarankiškų propozicijų atitinkamų argumentų koreferentiškumo rodikliu, kurio efektą (funkcinę motyvaciją) galima palyginti su koreferentiškumo rodiklių efektu kitais atvejais, pavyzdžiui, vartojant dalyvines konstrukcijas, plg.:

⁵ Dėl suprantamų priežasčių čia atsiribojame nuo tų episteminio vertinimo sakinio aplinkybių, kurių atliekama modifikavimo funkcija jo reiškiamos propozicijos atžvilgiu yra išorinė ir veikiau priskirtina diskurso lygmeniui.

- (44) *Kadangi esu geriausias Jono draugas, galiu jam pasakyti tiesą į akis.*
 (45) *Būdamas geriausias Jono draugas, galiu jam pasakyti tiesą į akis.*
 (46) *Kaip geriausias Jono draugas, galiu jam pasakyti tiesą į akis.*

Neneigiant funkcinio „aplinkybinių“ antrinių predikatyvų panašumo su tikrosiomis aplinkybėmis (tą rodo ir „susilpnėjusi“, t. y. semantinę specifikavimo funkciją praradusi ir minėtam koreferentiškumui tetarnaujanti orientacija į vieną iš predikacijos argumentų), čia vietoj šio termino siūlomas kitas – propozicinių antrinių predikatyvų – terminas. Kaip į skiriamąjį tokių predikatyvų bruožą jis tiesiogiai nurodo į jų propozicinę prigimtį ir netiesiogiai – į platesnę jų, kaip modifikatorių, aprėptį.

Rezultatiniai laisvieji predikatyvai

Laisvieji predikatyvai paprastai apibūdina pagrindinės predikacijos reiškiamo įvykio arba statinės padėties metu besitęsiančią kurio nors jų dalyvio būseną. Tačiau yra ir tokių antrinių predikatyvų, kurie pasako pagrindinės predikacijos perteikiamo proceso sukeltą kurio nors jo dalyvio būseną. Lietuvių kalboje jų skaičius yra ribotas: rezultatinio antrinio predikatyvo funkcija paprastai vartojami būdvardžiai *pilnas*, - *a* ir *sklidinas* - *a*, rečiau – *kupinas*, -*a*, plg.:

- (47) *Jis pripylė indus sklidinus.*
 (48) *Kiemas privažiavo pilnas svečių.*

Greta čia iliustruotų rezultatinių predikatyvų vartojami ir atitinkamirieveiksmiai, kurie formaliai verčia tokius modifikatorius priskirti aplinkybių klasei, plg.:

- (49) *Jis pripylė indus sklidinai.*

Toks alternatyvus būdvardžio irrieveiksmio vartojimas lietuvių kalboje yra išskirtinis, visais kitais atvejais predikato perteikiamo proceso rezultatą tikslinančių modifikatorių funkciją joje atliekarieveiksmiai, plg.:

- (50) *Gyvatė pasmaugė jį negyvai.*
 (51) *Mes lubas nudažėme geltonai.*
 (52) *Vaikai nusirengė plikai ir išsoko į vandenį.*

Šį lietuvių kalbai būdingą rezultatinės antrinės predikacijos raiškos būdą daugelyje kitų kalbų atitinka būdvardiniai predikatyvai. Kad ir suvokiant funkcinįrieveiksmiais reiškiamos rezultatinės antrinės predikacijos artimumą tokiems antriniam predikatyvams, kaip (*pripilti*) *sklidiną*, *pilną*, du kriterijai vis dėlto verčia mus priskirti ją aplinkybių sferai. Pirmasis kriterijus yra formalus:rieveiksmio pasirinkimas vietoje būdvardinės raiškos. Šis formalus aspektas yra reikšmingas, nes atspindi tokio pasirinkimo funkcinę motyvą, sietiną su veiksmo rezultato

fiksavimu. Su kalbinio kodavimo pasirinkimo motyvais glaudžiai siejasi ir antrasis kriterijus – rezultatinės antrinės predikacijos semantinė specifika. Ši predikacija, palyginus ją su depiktyvine, yra kur kas labiau priklausoma nuo paties pagrindinio predikato reiškiamo proceso. Tokios antrinės predikacijos reiškiamas subjekto arba objekto daiktavardžio referento būsenos pakitimas įvyksta tik tam procesui pasibaigus (iš to ir ryškėja rezultatyvų sąsaja su veiksmožodžio perfektyvumu). Iki procesui pasibaigiant jo poveikį patiriančio esinio rezultatinė būseną glūdi *in potentia* pačiame procese. Tai lemia, kad rezultatinė antrinė predikacija užima tarpinę padėtį tarp į pagrindinės predikacijos procesą orientuotos aplinkybinės ir į vieną iš tos predikacijos argumentų orientuotos depiktyvinės predikacijų. Todėl ir skiriasi rezultatinei antrinei predikacijai reikšti pasirenkamos strategijos atskirose kalbose. Lietuvių kalba yra pasirinkusi strategiją, pabrėžiančią šios antrinės predikacijos artimumą proceso pobūdį tikslinančiai aplinkybinei modifikacijai. Šis pasirinkimas turi atsispindėti ir vartojamoje terminijoje, todėl, nepaisydami konstrukcijų sinonimijos, žodį *sklidiną* konstrukcijoje *pripilti indą sklidiną* vadinsime **rezultatiniu antriniu predikatyvu**, o žodį *sklidinai* konstrukcijoje *pripilti indą sklidinai* – **rezultatine aplinkybe**. Rezultatinės aplinkybės laikytinos orientuotų aplinkybių potipiu.

Nors grynai rezultatinės reikšmės laisvųjų antrinių predikatyvų skaičius lietuvių kalboje yra labai mažas, yra dar tam tikra antrinių predikatyvų grupė, kuri tarp depiktyvų ir rezultatyvų užima tarpinę padėtį. Šią grupę sudaro žmogaus kūno ar daikto padėtį apibūdinantys būdvardžiai, ir jų depiktyvinė arba rezultatinė interpretacija priklauso nuo sakinyje vartojamo predikato tipo, plg.:

- (53) *Jonas gulėjo aukštiekninkas žolėje ir mąstė.*
 (54) *Besirungdamas su draugu parvertė jį aukštiekninką.*

Būdvardžio *aukštiekninkas* reiškiamas individo kūno padėtis sakinyje (53) tęsiasi visos tuo sakiniu perteikiamos gulėjimo situacijos metu, o sakinyje (54) ji atsiranda tik pasibaigus jo veiksmožodžio (*parvertė*) žymimam procesui. Šiuo požiūriu antrinių predikatyvą *aukštiekninkas* sakinyje (53) galima palyginti su predikatyvu *susimąstęs* sakinyje (55):

- (55) *Jonas gulėjo žolėje susimąstęs.*

Tačiau analogija čia yra tik dalinė. Sakinyje (55) apibūdinama individo susimąstymo būseną yra ontologiškai nepriklausoma nuo pagrindine predikacija reiškiamos jo kūno padėties tuo metu, o sakinyje (53) tiek pagrindine predikacija nusakoma gulščia individo kūno padėtis, tiek ir antrine predikacija toliau patikslinama gulščio kūno padėtis (Jonas gulėdamas buvo aukštiekninkas) yra ontologiškai neatsiejamos, nes priklauso nuo to paties motorinio kūno valdymo. Būtent tai ir lemia vadinamųjų pozicijos būdvardžių gramatinę specifiką. Jais reiškiamą kūno ar daikto padėtį, suponuoją nuolatinę kauzaciją, arba kitaip – tą padėtį palaikantį veiksmą, reiškiamą

pagrindiniu predikatu. Išties predikatas *prípilti (stiklinę pilną)* reiškia kulminacinę kauzaciją – ji implikuoja veiksmą patiriančio objekto (indo) kokybinį pokytį, kuriam įvykus, tolesnė veiksmo proceso kauzacija yra nereikalinga. O tokiems predikatams kaip *atsigulti* ar *gulėti* (nepaisant telinio pirmojo ir atelinio antrojo pobūdžio) būdingas bendras statinę kūno padėtį palaikančios nuolatinės kauzacijos semantinis elementas. Todėl būdvardį *aukštiełninkas* tiek konstrukcijoje *guli aukštiełninkas*, tiek ir konstrukcijoje *atsigulė aukštiełninkas* laikysime depiktyviniu antriniu predikatyvu, o atitinkamą būdvardį konstrukcijoje *parvertė aukštiełninką* – rezultatinium. Vis dėlto ne visais atvejais ir predikato tipas aiškiai parodo, kurią antrinio predikato interpretaciją – depiktyvinę ar rezultatinę – turėtume rinktis, plg.:

(56) *Nukentėjusįjį paguldykite aukštiełninką ant lygaus paviršiaus.*

Negalėtume atmesti šio sakinio antrinio predikatyvo *aukštiełninką* depiktyvinės interpretacijos (nukentėjusysis laikomas aukštiełninkas viso perkėlimo metu), bet tokia interpretacija sunkiai įsivaizduojama predikacijos *prípilti indą sklidiną* atveju.

Motorinio valdymo vienijamiems kūno laikysenos predikatams semantiškai artimi yra negyvų objektų statinę padėtį apibūdinantys predikatai. Kai kurie iš jų taip pat gali būti siejami su motoriniu valdymu. Sakiniams su šiais predikatais taip pat būdinga netipinė būdvardinių ir prieveiksminių modifikatorių distribucija, kurią lemia tie patys semantiniai motyvai, kaip ir aukščiau aptartais atvejais. Žemiau pateikiamoje pavyzdžių (57) ir (58) poroje depiktyvinio ir rezultatinio predikatyvų santykis yra iš esmės toks pats, kaip ir anksčiau aptartoje pavyzdžių (53) ir (54) poroje, plg.:

(57) *Butelis stovi stačias.*

(58) *Pastatyk butelį stačią.*

Todėl visai suprantama, kad greta pavyzdyje (58) pavartotos konstrukcijos su būdvardžiu vartojama ir konstrukcija su prieveiksniu – ši strategija, kaip jau buvo minėta, lietuvių kalbai yra pati būdingiausia rezultatinei antrinei predikacijai reikšti, plg.:

(59) *Pastatyk butelį stačiai.*

Atskirai reikėtų aptarti analogiškų konstrukcijų su veiksmažodžiu *laikyti* santykį, plg.:

(60) *Laikyk butelį stačią.*

(61) *Laikyk butelį stačiai.*

Šios konstrukcijos gali būti laikomos sinonimiškomis, jeigu daroma prielaida, kad abiem atvejais veiksmažodis *laikyti* reiškia motorinį valdymą, t. y. butelis laikomas

ranka. Kita vertus, sakinį (60) galima interpretuoti ir kitaip, būtent kaip žymintį situaciją, kai subjektas turi tik pasirūpinti, kad butelis liktų toje pačioje stačioje padėtyje, bet nebūtinai laikant jį ranka. Kokios priemonės turėtų būti naudojamos, norint šį rezultatą pasiekti, eksplicitiškai nepasakoma, todėl veiksmažodžiui *laikyti* tokiu atveju galima priskirti grynos kauzacijos reikšmę, panašiai, kaip ją priskiriame veiksmažodžiui *padaryti* konstrukcijoje *padaryti stiprų*. Nors kauzatyviniai predikatai *padaryti* ir *laikyti* skiriasi tuo, kad *padaryti* reiškia kulminacinę kauzaciją, o veiksmažodis *laikyti* – nuolatinę kauzaciją, abiem atvejais atitinkami predikatyvai – *stiprų* ir *stačią* – laikytini jų komplementais. Atsiribojus nuo tokios interpretacijos, kai *stačias* sakinyje (60) eina komplementiniu antriniu predikatyvu, tiek šis būdvardis, tiek ir jį atitinkantisrieveiksmis *stačiai* sakinyje (61) laikytini laisvai pasirenkamais papildomos predikacijos elementais – modifikatoriais, kuriuos praleidus veiksmažodžio *laikyti* reikšmė abiejuose sakiniuose iš esmės nesikeičia. Ši pavyzdžių pora akivaizdžiai parodo, kad sinonimiškai vartojant pozicijos būdvardžius ir atitinkamusrieveiksmius su motorinį valdymą (ir nuolatinę kauzaciją) suponuojančiu predikatu *laikyti* skirtumas tarp depiktyvinės ir rezultatinių antrinės predikacijos yra neutralizuotas.

Šiek tiek plačiau reikėtų aptarti rezultatinių antrinių predikatyvų sintaksinio statuso klausimą: ar jie laikytini veiksmažodžio modifikatoriais, panašiai kaip depiktyviniai predikatyvai? Iš pažiūros atrodytų, kad taip: ir rezultatinius antrinius predikatyvus, ir rezultatines aplinkybes sakinyje galima laisvai praleisti, panašiai kaip depiktyvus. Nieko nuostabaus, kad po tokio praleidimo pagrindinė predikacija beveik nenukenčia, – esminė jos informacija implicitiškai jau glūdi pagrindinio predikato reikšmėje. Tačiau palyginę predikacijas *pripilti* su *pripilti pilną* ir *nudažyti* su *nudažyti geltonai*, veikiausiai padarysime išvadą, kad predikatyvas arba rezultatine aplinkybė vis dėlto patikslina ar pabrėžia galutinės proceso ribos pasiekimą (*pripilti pilną*) arba tikslina rezultato pobūdį (*nudažyti geltonai*), nors ir šią informaciją dar galima suvokti kaip papildomą arba antrinę predikaciją. Problema yra ta, kad rezultatinių reikšmės predikatyvas, regis, gali būti interpretuojamas ir kaip kompleksinės predikacijos argumento realizacija. Lyginant konstrukcijas *pilti vyną* ir *pripilti taurę* jau vien tiesioginio objekto kaita rodo, kad pastarosios veiksmažodžiu *pripilti* yra reiškiamas kompleksinė predikacija, kurioje prie kamienu (*pilti*) reiškiamos predikacijos papildomai pridedama antra, rezultatine predikacija ‚padaryti pilną‘, o visa priešdėlinio veiksmažodžio predikacija nusakoma žodžiais ‚pilant padaryti pilną‘. Neatmestina nuomonė, kad kompleksinė predikacija PRI-PILTI įgyja galutinę leksinę savo realizaciją PRI-PILTI PILNĄ tik atverdama sintaksinę poziciją rezultatiniam predikatyvui. Atskira leksema realizuojamą sintaksinę poziciją atveria ir abstrakčios reikšmės veiksmažodžiu reiškiamas rezultatine predikacija, pavyzdžiui, konstrukcijoje *padaryti dugną plokščią*. Akivaizdu, kad šioje konstrukcijoje rezultatinis predikatyvas turi komplementinio, t. y. būtinojo, predikatyvo statusą, kuris čia neišvengiamas dėl pernelyg bendros pagrindinio predikato reikšmės. Kai turime kompleksinį predikatą, kur priešdėliu reiškiamas rezultatine predikacija greta veiksmažodžio kamienu reiškiamos predikacijos yra antrinė, tai kalbant apie tokios

predikacijos rezultatinę reikšmę tikslinančių antrinių predikatyvų sintaksinį statusą, galimi du sprendimai: rezultatinį predikatyvą laikyti kompleksinės predikacijos argumentu, taigi komplementu, arba jį laikyti modifikatoriumi. Pirmoji interpretacija šiuo konkrečiu atveju atrodo įtikimesnė, tačiau ji netinka tokioms rezultatinės reikšmės konstrukcijoms, kaip *nudažyti geltonai* ‚dažant padaryti geltoną‘ tipo konstrukcijoms. Pastaruoju atveju nėra tiesioginio objekto kaitos, nurodančios į kompleksinį pagrindinės predikacijos pobūdį, ir rezultatinė aplinkybė vartojama taip pat ir su nepriešdėliniu veiksmažodžiu, plg.:

(62) *Mes lubas dažome geltonai.*

Aukščiau pateiktus faktus galėtume laikyti argumentais, remiančiais nuomonę, kadrieveiksmis *geltonai* sakiniuose (51), (62) yra modifikatorius, o būdvardžiai *sklidinus*, *pilnas* sakiniuose (47), (48) – kompleksinių predikacijų komplementai, ir tuo pagrįsti morfosintaksinio žymėjimo skirtumą. Bet žvelgdami plačiau turime pripažinti, kad rezultatiniai antriniai predikatyvai išsidėsto tam tikroje skalėje tarp tipinių modifikatorių ir kompleksinių predikatų komplementų. Konstrukcijų, kuriose rezultatinį antrinį predikatyvą vienareikšmiškai reikėtų pripažinti kompleksinės predikacijos komplementu, lietuvių kalboje nėra. Kita vertus, čia yra neabejotinų rezultatinų modifikatorių, kurie turi aplinkybėms būdingąrieveiksmių formą (*dažyti geltonai*). Jeigu lietuvių kalboje būtų vartojamos **pilti taurę pilną* tipo konstrukcijos, jų antrinį predikatyvą tektų aiškinti kaip kompleksinės predikacijos komplementą, tačiau faktiškai paliudytos yra tik *pripilti taurę pilną* tipo konstrukcijos, kurių veiksmažodžio priešdėlis, įvesdamas papildomą (rezultatinę) predikaciją, licencijuoja tiesioginio objekto kaitą ir leidžia traktuoti antrinį predikatyvą kaip to objekto rezultatinę būseną tikslinantį modifikatorių. Tai, kad šiose konstrukcijose berieveiksmių (*pilnai*, *sklidinai*) galimi ir būdvardžiai (*sklidiną*, *sklidiną*), rodo, kad jos užima tarpinę padėtį tarp dviejų tipų rezultatinų antrinės predikacijos konstrukcijų: modifikavimo (liet. *dažyti geltonai*, latv. *krāsot dzeltenu*) ir komplementavimo (liet. **pilti pilną*, latv. *liet pilnu*). Šis skirtumas lingvistinėje literatūroje yra žinomas kaip „silpnųjų rezultatinų predikatyvų“ (*weak resultatives*) ir „stipriųjų rezultatinų predikatyvų“ (*strong resultatives*) priešprieša. Lietuvių kalboje neabejotinų stipriųjų rezultatyvų neturime, o tai, ką turime, kaip matėme, tėra tarpiniai atvejai, kurie istoriškai gal ir gali būti laikomi stipriųjų rezultatyvų rudimentais (ir kompleksinės predikacijos komplementais), bet kur kas prasmingiau tokius būdvardžius laikyti veiksmo rezultatą tikslinančiais laisvaisiais modifikatoriais, taip įtraukiant juos į kitų laisvųjų antrinių predikatyvų tarpą. Turint omenyje, kad tos kalbos, kurios apskritai turi rezultatinis antrinius predikatus, paprastai abu jų tipus žymi vienodai (plg. latv. *liet pilnu* ‚pildyti pilant‘, *dzert tukšu* ‚tuštinti geriant‘, *krāsot dzeltenu* ‚dažyti geltonai‘), lietuvių kalba, kurioje egzistuoja dvi rezultatyvų žymėjimo strategijos (žinoma, labai netolygiai pasiskirsčiusios – silpnuosius rezultatyvus atitinkantiems neabejotiniems

modifikavimo atvejams taikoma tik aplinkybių žymėjimo strategija) yra išskirtinė ir įdomi.